

Кравченко Т. П. Миколаїв

ОНОМАСТИКА і АПЕЛЛЯТИВИ

Випуск 24

ONOMASTICA et APPELLATIVA

Volumen 24

Міністерство освіти і науки України
Дніпропетровський національний університет

ОНОМАСТИКА І АПЕЛЯТИВИ

Випуск 24

Збірник наукових праць
За редакцією проф. В.О. Горпинича

Дніпропетровськ
«Пороги»
2005

УДК 81'1
ББК 81
0 59

Виходить з 1997 року
Заснував проф. В.О. Горпинич

Рекомендовано до друку вченою радою
Дніпропетровського національного університету

ОНОМАСТИКА І АПЕЛЯТИВИ, вип. 24.

Збірник наукових праць / За редакцією проф. В.О. Горпинича. –
Дніпропетровськ: «Пороги», 2005. – 176 с.

Досліджуються оніми, топоніми, антропоніми, фразеологізми, терміни та інші апелятиви української, російської, англійської та давньогрецької мови з точки зору їх семантики, морфеміки, слововживання, словотворення та перекладу.

Для наукових працівників, викладачів ВНЗ, учителів, аспірантів, студентів, краєзнавців.

Рецензенти: доктор філологічних наук, професор Ю.О. Карпенко (Одеський національний університет), доктор філологічних наук, професор П.І. Білоусенко (Запорізький національний університет).

Редакційна колегія: доктори філологічних наук, професори В.О. Горпинич (голова), Д.Х. Баранник, М.П. Коломієць, І.І. Меншиков, О.І. Панченко, А.М. Попівський, Т.С. Пристайко.

Збірник є науковим виданням, у якому можуть друкуватися результати дисертаційних досліджень (див. Бюлетень ВАК, 1997, №4, с.31; 2000, №2 с.74).

Відповідальність за зміст статті належить автору.

ISBN 966-525-626-2

© Автори статей, 2005

Зміст

Горпинич В.А. (Днепропетровск). Древнегреческая антропонимия. 5. Композиты	3
Горпинич В.А. (Днепропетровск). Женские личные имена.....	10
Карпенко О.Ю. (Одеса). Об'єктивне і суб'єктивне в ментальному бутті онімів.....	26
Голобородько К.Ю. (Харків). Тенденції дослідницького дискурсу творчості Олександра Олеся.....	33
Балюта Є.Г. (Запоріжжя). Інноваційні процеси в лексиці екологічної сфери у сучасній англійській мові.....	40
Бойко О.В. (Дніпродзержинськ). Словотвірний потенціал локативних іменників на позначення релігійних споруд.....	50
Воронина Т.Е. (Днепрдзержинск). Дискурс и концепт: пути освоения новых понятий в современной лингвистике.....	57
Гнатенко Н.М. (Луганськ). Жанрово-стильова єдність повісті Василя Шевчука "Осяяння" Довга Ю.М. (Дніпродзержинськ). Способи перекладу неологізмів економічної термінологіки.....	64
Кравченко Т.П. (Миколаїв). Обсяг поняття "економічна термінологія".....	72
Ктитарова Н.К. (Дніпродзержинськ). Уніфікація та стандартизація в термінології.....	81
Лисенко Г.В. (Кіровоград). Ойконімія Полтавщини як джерело пізнання історії краю.....	87
Мамчур І.І. (Київ). Принципи перекладу творів Шекспіра Ігорем Костецьким.....	92
Поноваренко Н.В., Биданцева М.Г. (Дніпродзержинськ). Особливості перекладу багатозначних термінів металургійного напрямку.....	103
Стаховська Н.Ф. (Дніпродзержинськ). Термінологічна лексика та її місце в лексичній системі української мови.....	109
Субота Л.А. (Харьков). Мотивированность слова в процессе коммуникации.....	114
Тилик О.О. (Запоріжжя). Словотвірна структура іменників із значенням подібності.....	120
Ткаченко М.В. (Дніпродзержинськ). Роль фразеологізмів у романі П.Мирного "Повія".....	124
Царалунга І.Б. (Львів). Локально-етнічні топоніми на -ани (-яни) в українській мові.....	132
Цехмістренко О.В. (Черкаси). Походження антропонімів Черкащини.....	138
Щербина М.А. (Днепрдзержинск). Особенности поэтического перевода "Пастушеского календаря" Эдмунда Спенсера.....	144
Шепель Ю.А. (Днепрдзержинск). Словообразовательные поля синонимии при пересечении словообразовательных рядов имен прилагательных.....	149
Додаток	
Онуфрієва Н.М., Віт Н.П. (Одеса). Навчання читанню оригінальної художньої літератури у мовному вузі.....	156
Стасюк Т.В. (Дніпропетровськ) Типи відонімних утворень в умові сучасної публіцистики	163
	168

ОБСЯГ ПОНЯТТЯ «ЕКОНОМІЧНА ТЕРМІНОЛОГІЯ»

Економічна термінологія початку ХХІ століття постала дзеркальним відтворенням розвитку сучасної економіки, з диференціацією її галузей і спеціалізацій, з породженням нових наукових понять і концепцій. На здатність економічної термінології до перетворень ще кілька десятиліть тому звертала увагу Т.І. Панько, зауважуючи, що „українська економічна термінологія як виразник політекономічних понять, що відбивають зміни в економічному житті українського народу, являє собою одну з найбільш живих рухомих мікросистем у складі української літературної мови, що весь час поповнюється” [8; 28].

Українські лінгвісти проводили дослідження континууму та власне самого поняття економічної термінології, а також її галузевих терміносистем, проте ідеологічний тиск, якого зазнавали суспільні та гуманітарні науки, перешкоджав об'єктивному висвітленню цієї проблеми. Зокрема, в роботі Т.І. Панько читаємо, що “політекономічна термінологія є системою “третинного плану”: соціально-економічної реальії – політекономічного поняття – політекономічного терміна”, і далі подано її визначення: “...відмежована (але відкрита), взаємозв'язана суперечливими взаємодіями конкретна спільність термінів – слів і словосполучень у системі національної літературної мови, яка виражає систему понять політичної економії, певних позицій чіткої ідеологічної концепції” [9; 11, 21]. Цілісність термінологічної тріади порушено: реальії і поняття не збігаються, терміни набувають емотивно-оцінного характеру або стають ідеологемами, що суперечить теорії терміна. Нині політекономічну термінологію доцільніше розглядати, виходячи із систем понять, які вона номінує, тобто як вузькотеоретичну складову частину економічної термінології, а не як її двійника.

Сучасне трактування обсягу поняття “економічна термінологія” обмежується лише його логічним розумінням або дослідженням спеціальної термінології. Предметом вивчення Т.Дячук стала „соціально-економічна термінологія, яка охоплює велике коло термінів, що виникають у процесі виробництва, обміну, споживання матеріальних благ [16; 85]. Це тлумачення є спрощеним і не виражає всього обсягу цього поняття, оскільки до уваги взято лише змістові аспекти аналізованої термінології; і, не зрозуміло, які лінгвістичні закони дають нам підстави вважати той чи інший термін таким, що належить до цієї сукупності.

Зроблений огляд матеріалів трьох останніх наукових конференцій, на яких порушувалися питання термінології, засвідчив, що проблеми економічної термінології були предметом неодноразового дослідження, проте екстенціонал та інтенціонал поняття “економічна термінологія”, так і не встановлено [16, 17, 18]. Набагато більше уваги в останнє десятиліття приділяється галузевим економічним термінологіям та визначенню їх параметрів, зокрема ринковій [11; 22 -23, 16; 154], фінансово-бухгалтерській [19; 5-6], мікроекономічній [7; 31-32]. Тому продовжує зберігати свою актуальність твердження Я.Плоткіна, що “одним з невирішених на сьогодні питань проблеми української термінології є економічна термінологія” [13; 165].

Зміст поняття “економічна термінологія” конкретний і в межах мови науки незмінний. Обсяг – це певна множина об’єктів, що складає дане поняття, “кожному з яких у системі мови може бути поставлений у відповідність певний термін” [5; 10]. Назвою поняття в мовленні є термін та значення терміна, що розкривається за допомогою дефініції. Як продовжує стверджувати І.С. Квітко, “в плані змісту, термін і значення тотожні і різняться лише способами вираження” [5; 10]. Проте не варто забувати, що номіноване поняття є ширшим ніж значення і повністю з ним не збігається. На це звертає увагу Л.А. Новиков: “...як відображення всіх істотних ознак об’єкта і підсумок нашого знання про предмет, поняття багатше за своїм змістом, чим те, що ми називаємо значенням. У значення входять не всі, а тільки ті ознаки, які дозволяють нам більш економічно “розпізнавати” позначуваний предмет, дають можливість відмежовувати це слово від інших, близьких за семантикою слів. Таким чином, основна функція мовного значення – відмежування, а основний зміст цього значення – набір необхідних ознак, що беруть із числа ознак поняття” [6; 4]. Це твердження є справедливим і щодо терміна, зокрема й до того, що передається словосполученням. “Основний спосіб визначення поняття, – на думку К.Я. Авербуха, – визначення через найближчий рід і видову відмінність” [1; 45]. Аналізоване поняття представлено вільним словосполученням, що складається із елементів термінологічного характеру, які зберігають самостійність понятійного змісту.

Ономасіологічний підхід дозволяє з’ясувати, яке позначення має мова для певного поняття і чи передає термін всі аспекти номінованого поняття. З цією метою нам треба з’ясувати ономасіологічну структуру терміна “економічна термінологія”, а це можливо, – за твердженням Т.С.Пристайко, – розкривши “ономасіологічний базис, що вказує на певний поняттєвий клас, тобто родове поняття, та ономасіологічну ознаку, що передає видову відмінність, яка вичленовує предмет у середині класу” [12; 44].

Наявність родо-видового зв’язку в складному понятті “економічна

термінологія", відображено й ономазіологічною структурою терміна, де родове поняття передано головним словом, а видове уточнення – залежним елементом словосполучення. Звідси, родове поняття "сукупність номів" виражено лінгвістичним терміном "термінологія", а його обсяг звужує видова ознака – "сфера охоплення", що передано відносним прикметником "економічна".

Отже, терміносполучення "економічна термінологія" позначає складне поняття, має формально-граматичну структуру "прикметник + іменник" і лише одне значення, що включає найсуттєвіші риси цього поняття. Для зручності обсяг досліджуваного поняття будемо аналізувати, з'ясовуючи значення кожної складової, а потім синтезуємо. Оскільки, не можна заперечити позитивну практику останніх десятиліть термінологічної школи Радянського Союзу, то ж ми будемо посилалися не лише на дослідження українських вчених, а й на праці російських авторів.

Термінологія тлумачиться в мовознавстві різними авторами по-різному. Російський термінолог В.П. Даниленко стверджує, що "терміну" "термінологія" відповідають два поняття: більш вузькому поняттю термінології відповідає сукупність термінів однієї області знання (однієї науки чи наукового напрямку), що відображає відповідну сукупність понять; більш широкому поняттю термінології відповідає загальна сукупність всіх областей діяльності" [3; 15]. Близький до такого розуміння термінології був К.П. Авербух, проте він розглядав її лише у вузькому значенні, як „систему знаків спеціальної області діяльності ізоморфну системі її понять, що обслуговує її комунікативні потреби" [1, с.46].

Ф.М. Березін та Б.Н. Головін трактують поняття "термінологія" знову ж таки лише у вузькому значенні, але конкретизують його, додаючи низку лінгвістичних характеристик та трактуючи, що – це "співвіднесена з певною галуззю знання, проблемою, темою, науковою школою сукупність термінів, які пов'язані між собою на поняттєвому, лексико-семантичному, словотворчому (дериватологічному) та граматичному рівнях" [2; 270].

А.В. Суперанська зосереджує увагу на тому, що слово "термінологія" є полісемантичним і на практиці виокремлює п'ять значень:

- 1) сукупність чи деяка невизначена множина термінів-слів взагалі;
- 2) сукупність термінів (понять і назв) будь-якої визначеної галузі знання;
- 3) вчення про творення, склад і функціонування термінів взагалі;
- 4) вчення про творення, склад і функціонування термінів певної галузі знань, що вживаються в певній мові, та їх еквівалентів в інших мовах;

5) загальне термінологічне вчення [14; 14].
В українському мовознавстві Т. І. Панько звернула увагу на те, що “термінологія – це не система термінів, а сукупність термінів, що входять у певну термінологічну систему” [10; 148]. В енциклопедії подано таке визначення термінології: „сукупність термінів, що обслуговують певну сферу знань, пов'язаних з системою понять: мистецтво, техніку, виробництво тощо [15; 632].

Отже, синтезувавши все вищезазначене, відкинувши тлумачення термінології в широкому значенні та ті, на позначення яких існують окремі терміни, зокрема, термін „термінознавство” для третього, четвертого і п'ятого значення А.В. Суперанської, візьмемо за робоче формулювання визначення Б.Н. Головіна та Ф.М. Березіна, оскільки воно, на нашу думку, є найбільш вдалим і повним, крім того містить вказівку на лінгвістичні особливості цього поняття.

Проте нам треба з'ясувати термін „економічна термінологія”, тому недостатньо встановити найближче родове поняття і сформулювати його значення, необхідно обмежити його видовою ознакою, “вичленувати предмет у середині класу”. Визначення сфери охоплення економічної термінології має починатися із впорядкування континууму понять і є поступовим процесом, першим етапом якого є ґрунтовне ознайомлення зі структурою економічних знань, їх класифікацією та систематизацією.

Сучасна наука має складну ієрархічну будову, а економіка, що є частиною суспільного життя, є ще більш складним, взаємопов'язаним та інтегрованим механізмом, який перетинається з багатьма суміжними науками. І всю цю сукупність понять об'єднує поняття “економіка”, яке є „найважливішою сферою суспільного життя, в якій на основі використання різноманітних ресурсів здійснюється виробництво, обмін, розподіл та споживання продуктів людської діяльності, формується і постійно розвивається система продуктивних сил і економічних відносин, якими управляють різні типи економічних законів” [4; 380].

Отже, поєднавши родові і видові розуміння аналізованого поняття, ми дійшли висновку, що **економічна термінологія** – це сукупність термінів, співвіднесена з найважливішою сферою суспільного життя, в якій здійснюється виробництво, обмін, розподіл, та споживання продуктів людської діяльності, та пов'язана на поняттєвому, лексико-семантичному, словотворчому (дериватологічному) та граматичному рівні.

Становлення поняття “економічної термінології” нерозривно пов'язано з її структуруванням. Пропонуємо вичленувати в економічній термінологічній мережі такі рівні:

1. Загальнонаукова термінологія.
2. Загальноекономічна термінологія.
3. Спеціальна термінологія.

4. Галузева термінологія.

Економічна термінологія складалася стихійно, відповідно до розвитку пізнання і поки що не об'єднана спільною теорією чи концепцією, до того ж перебуває на стадії свого активного формування, тому межі її дуже важко встановити. Неоднорідність української економічної термінології, складність її поняттєвої системи породжено багаторічною історією економічної науки, множинністю джерел її поповнення.

Економічна термінологія є об'єктом власне лінгвістичного аналізу, що має низку відмінних рис функціонального, структурно-генетичного, лексико-семантичного, морфологічного, словотворчого та нормативно-стилістичного характеру. Як категорія логічна, вона має межі чітко визначені змістом і обсягом аналізованого поняття, що встановлюються за допомогою дефініції, тобто шляхом перерахування істотних ознак, "необхідних і достатніх для виконання розрізняювальної функції" [1; 44].

Економічна термінологія – це мегаутворення, яке тільки стоїть на порозі свого дослідження, оскільки його складові спеціальні та галузеві термінології, тільки в останнє десятиліття стають об'єктом ретельного дослідження термінологів. І наша спроба визначити обсяг поняття "економічної термінології" – це швидше порушення питань економічної термінології, ніж їх вирішення, це чорновий план до дії, це робота для цілої термінологічної секції, яка має йти від спеціальних і економічних термінологій, від аналізу термінів п'яти підсистем до створення системи загальної економічної термінології.

Література

1. Авербух К.Я. Терминологическая вариантность: теоретический и прикладной аспекты // Вопросы языкознания. - 1986. - №6. - С.38-49.
2. Березин Ф.М., Головин Б.Н. Общее языкознание: Учеб. Пособие, - М.: Просвещение, 1979. - 416с.
3. Даниленко В.П. Русская терминология. Опыт лингвистического описания. - М.: Наука, 1977. - 243с.
4. Економічна енциклопедія: У 3-х т./ Б.Д.Гаврилишин (гол ред.). - К.: Вид. центр "Академія", 2000. - Т. I. - 864с.
5. Квитко И.С. Термин в научном документе. - Л.: Вища школа, 1976. - 127с.
6. Новиков Л.А. Антонимия в русском языке (семантический анализ противоположности в лексике). - М.: Изд-во Моск. ун-та, 1973. - 290с.
7. Олійник А.Д. Роль запозичень-англіцизмів у розвитку сучасної української мікроекономічної термінології: Дис... канд. Філ. наук. 10.02.01. - К., 2002, - 212с.